

КОНЦЕПЦІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРИКО-МЕТОДИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Всебічний розвиток вітчизняної освітньої галузі, який припадає на кінець ХХ – початок ХХІ століття, зумовлений як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Цей процес позначений посиленням уваги, з одного боку, до вироблення гнучкої стратегії вітчизняної освіти на основі кращих науково-педагогічних традицій, а з іншого – до міжнародного співробітництва у галузі освіти та інтеграції до світового наукового, освітнього та культурного простору, широкої участі вітчизняної освітньої системи у світовому науковому та педагогічному житті, міжнародних науково-педагогічних дослідженнях.

Основні напрями та пріоритети розвитку вітчизняної освітньої галузі визначені Державною національною програмою “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). Серед стратегічних завдань реформування освіти виділені: виведення освіти в Україні на рівень освіти розвинутих країн світу шляхом реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад, глибока демократизація закладів освіти тощо [3].

У цьому контексті освіта розглядається не як самоціль, а як різнобічний процес, який створює умови для повноцінного розвитку особистості, підготовки високкваліфікованих фахівців та розвиває прагнення до самоосвіти впродовж усього життя.

Важливими кроками у цьому напрямку є реформування загальноосвітньої школи, зокрема запровадження 12-річної освіти та профільного навчання учнів старшої школи. Глибока рівнева та профільна диференціація, особистісна зорієнтованість навчання в загальноосвітній школі мають стати визначальними умовами для формування компетенцій учнів як інтегрованих умінь та навичок, життєвого досвіду та загальнолюдських цінностей. Профілізація навчання забезпечуватиме свідомий вибір майбутньої професії і створюватиме підґрунтя для творчої навчально-пошукової діяльності у вищому навчальному закладі освіти.

Ефективна реалізація означених перспективних напрямків розвитку вітчизняної освіти вимагає конкретних практичних дій, підкріплених загальнодидактичними дослідженнями, спрямованими на обґрунтування, розробку та апробацію відповідних моделей та інновацій. Це, в свою чергу,

ставить принципово нові завдання перед частковими дидактиками – методиками конкретних предметів та дисциплін, які й забезпечуватимуть реалізацію стратегічних напрямів на практиці в умовах загальноосвітніх та вищих навчальних закладів.

Як показує практика запровадження сучасних технологій навчання та методичних інновацій, ефективність цього процесу можна забезпечити лише за умови детального аналізу здобутків та напрацьованого досвіду світової і вітчизняної дидактики в історичному, гносеологічному та прогностичному контексті. Цим і визначається актуальність та перспективність, а також практична необхідність історико-педагогічних та історико-методичних досліджень.

З огляду на це, останнім часом активно розробляються теоретичні та методологічні основи історико-педагогічних досліджень. Так, в роботах О.В.Сухомлинської [6, 7] проаналізовані основні труднощі, які виникають на різних етапах історико-педагогічних досліджень, розкрито особливості їх організації та узагальнень отриманих результатів. Показано, що вони мають стати динамічним та органічним поєднанням історичного та педагогічного дослідження. Визначено провідні методологічні підходи розробки цієї проблеми, вказано на важливість питання розробки періодизації педагогічної думки тощо.

У роботах [1,5] обґрунтовано основні функції історико-методичних досліджень. Показано, що такі дослідження мають на меті не лише збирання та аналіз окремих історичних фактів з проблем розвитку методики та освіти, а й їх інтерпретацію та побудову на цій основі повноцінної системи. Розкрито роль принципу історизму у розробці методології досліджень такого характеру.

У роботах [2,4] показано нові погляди на вирішення проблеми періодизації історії методичної думки на основі соціокультурного підходу, і, відповідно, визначені напрями розвитку методології історико-педагогічних досліджень.

Разом з тим, більш детального вивчення та розробки потребують питання теоретико-методологічних засад організації історико-методичних досліджень, проблеми визначення концептуальних підходів, завдань та інтерпретації отриманих результатів і висновків.

Тому в статті ставиться завдання розкрити загальні підходи до планування та організації історико-методичного дослідження на прикладі вивчення основних питань історії теорії та методики навчання фізики як часткової дидактики.

У цьому контексті історія методики навчання фізики обрана в якості об'єкта аналізу з огляду на цікаві закономірності та особливості розвитку цієї науки як в історичному контексті, так і на сучасному етапі.

Сьогодні поряд з іншими природничими науками фізика є провідною складовою освітньої галузі “Природознавство”, яка забезпечує учнів фундаментальними знаннями про природу, що складають основу формування та розвитку їх наукового світогляду та природничо-наукової картини світу, а також базову підготовку для опанування в майбутньому сучасних високонаукових технологій.

Сучасна методика фізики переживає якісно новий етап у своєму розвитку: змінюється освітня парадигма, підходи та пріоритети шкільної та вищої освіти, активно запроваджуються особистісно-орієнтовані технології навчання фізики, підкріплені засобами новітніх інформаційних технологій. Все це ставить перед цією педагогічною наукою не лише локальні, вузькодидактичні завдання, вирішення конкретних методичних питань та методичного супроводу перспективних технологій навчання, а й проблеми загальнодидактичного характеру - всебічного теоретичного обґрунтування основних напрямків та шляхів реалізації перетворень освітнього середовища.

Вирішити ці питання можливо лише на основі детального вивчення здобутків вітчизняної дидактики фізики в історичному, гносеологічному та прогностичному контексті. Тому ґрунтовний історико-методологічний аналіз становлення та розвитку вітчизняної дидактики фізики як важливого соціокультурного явища у світлі нової освітньої парадигми є актуальною проблемою.

Теорія та методика навчання фізики як наукова дисципліна покликана сприяти вирішенню проблем організації фізичної освіти, обґрунтуванню та виробленню механізмів подолання суперечностей, що виникають у зв'язку зі зміною освітніх парадигм, а також забезпечувати теоретико-методологічне підґрунтя для реалізації перспективних технологій навчання фізики.

Історичний аспект окреслених вище проблем вказує на певні закономірності у виникненні тих чи інших проблем методичного характеру на окремих етапах розвитку фізичної освіти. Виробити ефективні механізми подолання цих проблем та оптимальні шляхи подальшого розвитку даної освітньої галузі вдасться лише за умови ретельного вивчення та аналізу закономірностей розвитку теорії та методики навчання фізики, врахування багатолітнього досвіду та кращих вітчизняних методичних традицій, що

неможливо без комплексного методологічного, історико-теоретичного аналізу даної проблеми.

З огляду на практичну необхідність таких досліджень, вчені в галузі методики навчання фізики робили неодноразові та досить плідні спроби формування узагальнених підходів до вивчення історії дидактики фізики в Україні.

Тому історіографічну базу досліджень історико-методичного характеру мають скласти науково-методичні праці відомих вчених-методистів та дослідників історії дидактики фізики. Як показує досвід розгортання методичних досліджень та шкільної фізичної освіти, значний вплив на ці взаємообумовлені процеси має розвиток власне фізичної науки. Тому доцільно історію методики фізики розглядати у взаємозв'язку з історією фізики.

Важливе значення для цілісного вивчення даного питання мають також праці з теорії та історії дидактики, які визначають загальні підходи до взаємообумовленості та взаємозв'язку дидактики та методики навчання, історичної обумовленості розвитку педагогічної думки та шкільної освіти в Україні.

Доцільно провести ретельний аналіз науково-історичних, методичних та психолого-педагогічних праць з проблеми дослідження та визначити, наскільки реальним є історико-методологічне підґрунтя для наукового осмислення та творчого узагальнення методичного досвіду.

Так, наприклад, найбільш вагомі праці з історії вітчизняної дидактики фізики виконані до середини 1990-х рр. минулого століття під впливом та у контексті історичної та науково-педагогічної парадигми, яка домінувала в цей період. Вони стосуються, загалом, проблем узагальнення окремих питань історії методики навчання фізики в загальноосвітній школі, тоді як теоретичні аспекти цієї проблеми досліджені недостатньо. Крім того, відсутні теоретико-методологічні дослідження питання розвитку теорії та методики навчання фізики як навчального курсу у вищій школі, що забезпечує методичну підготовку майбутніх вчителів фізики. Тому в сучасних умовах кардинальної зміни освітніх орієнтирів проблема зародження, становлення та тенденцій розвитку вітчизняної теорії і методики навчання фізики набуває особливої актуальності, що зумовлює потребу здійснення комплексних теоретичних, історико-методологічних досліджень за цим напрямком.

Будь-яке методологічне дослідження вирізняється тим, що результатом його виконання має стати цілісна система, здатна виконувати історичні, гносеологічні та прогностичні функції. Ця позиція підкріплюється основними

положеннями принципу історизму, як важливої домінанти в організації процесу здобування наукового знання та процесу оволодіння цими знаннями – процесу навчання.

У цьому контексті основною метою історико-методичного дослідження є не просто накопичення, відбір та аналіз відомих та нових наукових даних, а, в першу чергу, їх інтерпретація та введення у науковий обіг, вивчення механізмів формування знання з даної предметної області, закономірностей розвитку педагогічної науки та використання отриманого методологічного апарату для прогнозування напрямів її подальшого розвитку з метою практичного використання набутої системи знань [5, с. 2-10].

Особливої актуальності такий підхід набуває для історико-методичних досліджень з дидактики фізики в умовах реформування освітньої системи, оскільки лише врахування їх результатів забезпечить логічний та гнучкий перехід до нових науково-організаційних засад і дозволить уникнути можливих помилок.

З огляду на це, концепцію історико-методичного дослідження з проблем розвитку теорії та методики навчання фізики як науки можуть скласти положення про те, що:

1. Теорію та методику навчання фізики доцільно розглядати як соціокультурне явище, яке є результатом соціально-економічного, науково-технічного розвитку суспільства та його культури.

2. Закономірності та логіка розвитку теорії та методики навчання фізики визначаються основними чинниками розвитку педагогічної думки та освіти в Україні, хоча й мають свої зовнішньо та внутрішньо вмотивовані структурні відмінності, притаманні самостійній педагогічній науці.

3. В історико-методичному дослідженні важливе значення має зайняти принципово новий, соціально-культурний підхід до періодизації історії вітчизняної теорії та методики навчання фізики, який забезпечить адекватність отриманих результатів та їх інтерпретацію у динамічному взаємозв'язку з історією фізики і техніки, матеріальною і духовною культурою нашого народу.

4. Дослідження проблеми формування та розвитку теорії і методики навчання фізики як часткової дидактики має бути системним і здійснюватися на основі компаративістського підходу: синхронного аналізу закономірностей розвитку світової та європейської методичної науки та освіти.

5. При побудові будь-якої методичної теорії системному аналізу підлягають зміст і структура парадигми фізичної освіти у взаємозв'язку освітніх, розвивальних та практичних пріоритетних цілей.

6. Провідною функцією історії теорії та методики навчання фізики як цілісної педагогічної системи є наукове обґрунтування шляхів розвитку вітчизняної фізичної освіти та їх методичного забезпечення.

Об'єктом історико-методичного дослідження може виступати процес становлення і розвитку теорії та методики навчання фізики як часткової дидактики.

Під час визначення предмету дослідження варто врахувати, що будь-яке історико-методичне дослідження не є самоціллю, а має більш широкі завдання та функції. Його ефективність визначається можливістю прогнозування на основі отриманих результатів тенденцій та напрямів подальшого розвитку методичної науки та подолання можливих суперечностей, що виникають.

Тому доцільно, щоб предметом такого дослідження виступали не лише педагогічні концепції, зміст, форми та методи навчання фізики на різних етапах розвитку вітчизняної фізичної освіти, а їх порівняльна ефективність [8, с. 3].

Мета такої роботи буде полягати у дослідженні джерел зародження та основних чинників розвитку теорії та методики навчання фізики в Україні як соціокультурного явища; теоретично обґрунтованому історико-системному аналізу процесу становлення та розвитку вітчизняної методичної думки з фізики, узагальненні її теоретичних та практичних здобутків і створення на цій основі цілісної педагогічної системи з історичною, гносеологічною та прогностичною функціями.

Серед основних завдань можна виокремити наступні:

1. Дослідження й обґрунтування соціокультурних передумов зародження та формування теорії і методики навчання фізики як часткової дидактики в Україні.

2. Проведення теоретико-методичного аналізу розвитку методики навчання фізики на основі сучасних підходів до періодизації та закономірностей розвитку вітчизняної педагогіки.

3. Аналіз, обґрунтування та узагальнення вихідних критеріїв на основі системного історико-методичного дослідження та розробка періодизації історії методики навчання фізики в Україні.

4. З'ясування пріоритетів, концептуальних засад, дидактичної спрямованості, а також завдань, методів, форм організації навчання фізики та динаміку розвитку методичної думки на окреслених періодах її розвитку.

5. Простеження взаємообумовленості та протиріч між об'єктивно існуючими чинниками історичного розвитку науково-методичних та фізико-

технічних знань в Україні і на цій основі теоретично синтезувати досягнення педагогічної, фізичної та методичної наук у цілісну систему.

6. Дослідження та аналіз внеску вітчизняних методистів, еволюції їх педагогічних поглядів, науково-методичних шкіл та методичних органів у розвиток теорії та методики навчання фізики.

7. З'ясування та обґрунтування перспективних напрямів та тенденцій розвитку методики навчання фізики як педагогічної науки у розрізі реформування освітньої галузі України.

Методологічну основу історико-методичного дослідження мають складати загальні положення теорії пізнання, об'єктивний характер історичної взаємообумовленості соціально-культурних явищ, суб'єктно-діялісна і культурно-історична концепції організації та функціонування освітньої системи, Державна програма «Освіта», фундаментальні положення теорії та методики навчання фізики, системний підхід до досліджуваних педагогічних явищ та процесів, інформаційний підхід в організації історико-педагогічного дослідження.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження формується комплекс методів дослідження. Важливе значення відводиться теоретичним методам здійснення науково-методологічних досліджень: системному аналізу, що передбачає науково-обґрунтований відбір, накопичення та вивчення історико-методичних матеріалів; синтезу за результатами аналізу та здійсненої систематизації окремих даних; узагальненню результатів вивчення проблеми дослідження на основі аналізу науково-методичної, психолого-педагогічної, історико-методологічної літератури. Емпіричні методи дослідження доцільно використовувати у напрямку вивчення та узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду організації методичних досліджень, як в історичному контексті, так і в сучасних умовах.

Наукова новизна історико-методичних досліджень визначається висуненням та обґрунтуванням проблеми комплексного аналізу закономірностей та особливостей розвитку теорії і методики навчання фізики як цілісного, історично зумовленого соціокультурного явища; розробки на основі запропонованих підходів періодизації та висвітлені важливих етапів розвитку методичної думки з фізики в Україні; аналізом динаміки пріоритетних завдань, змісту, форм та методів навчання фізики та особливостей організації методичних досліджень в Україні; визначенням перспективних напрямів розвитку теорії та методики навчання фізики як науки.

Теоретична значущість історико-методичного дослідження полягає у концептуальному обґрунтуванні необхідності системного вивчення історії вітчизняної теорії та методики навчання фізики з метою створення цілісної педагогічної системи з історичною, гносеологічною та прогностичними функціями; узагальненні та доопрацьованні принципів періодизації історії вітчизняної теорії та методики навчання фізики; уточненні понятійно-методологічного апарату історії теорії та методики навчання фізики як науки розширені наукового предмету історії методичної науки такими об'єктами наукового аналізу (взаємообумовленість історії методики навчання фізики, історії фізики та техніки, матеріальної та духовної культури людства; діалектична єдність протиріччя між об'єктивними та суб'єктивними чинниками науково-методичних знань та переходом до нового етапу розвитку наукового знання; модель реалізації прогностичної функції історико-методичного дослідження).

Практичне значення дослідження визначається тим, що введення його результатів до наукового обігу має забезпечувати: підвищення теоретичного рівня подальших історико-методичних досліджень; можливість об'єктивної оцінки стану сучасних науково-методичних досліджень та визначення пріоритетних та стратегічних проблем теорії і методики навчання фізики в загальноосвітній та вищій школі України; удосконалення методичної підготовки вчителів фізики та випускників фізико-математичних факультетів; прогнозування тенденцій розвитку сучасної теорії і методики навчання фізики.

Таким чином, вироблення концептуальної лінії дослідження, його методології, підбір оптимальних методів та засобів (інструментарію) є важливим етапом здійснення історико-методичного дослідження і визначає загальнопедагогічні підходи в його організації та проектування кінцевих результатів.

Разом з тим, успіх будь-якого історико-методичного дослідження значною мірою залежить не лише від обрання, постановки проблеми та вироблення методології і концепції, що є важливою складовою дослідницького процесу, а й від світоглядної позиції дослідника, який як інтерпретатор ідей посідає чільне місце в нерозривній тріаді педагогічне джерело – дослідник – історико-педагогічне дослідження як результат наукової творчості [7].

Література

1. Волошина А.К., Сосницька Н.Л. Пріоритетні напрямки розвитку шкільної фізичної освіти: історико-методологічний контекст // Вісник

Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Випуск 36. Серія: педагогічні науки: Збірник у 2-х т. – Чернігів: ЧДПУ, 2006. – № 36. – Т. 1. – С. 3-9.

2. Головка М.В. Джерела зародження і чинники розвитку теорії та методики навчання фізики в Україні // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Серія: педагогічні науки. – Чернігів: ЧДПУ, 2006. – Вип. 36. – Зб. у 2-х т. –Т. 2. – С. 144-149.

3. Державна національна програма “Освіта”. Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.

4. Павленко А.І., Головка М.В. Принципи і зміст періодизації історії дидактики фізики в Україні // Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського державного університету: Серія педагогічна: Дидактика фізики в контексті орієнтирів Болонського процесу. – К.-Подільський: К.-Под. ДУ, 2005. – Вип. 11. – С. 60-63.

5. Сосницька Н.Л. Фізика як навчальний предмет у середній загальноосвітній школі України: історико-методологічні і дидактичні аспекти. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – 399 с.

6. Сухомлинська О.В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки нового виміру // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Харків: “ОВС”, 2002. – Частина 1. – С. 37-54.

7. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічне дослідження та його “околиці” // Шлях освіти. – 2005. – № 4. – С. 43-47.

8. Яворська С.Т. Становлення і розвиток методики навчання української мови як науки (XVI – ХХ ст.) // Автореферат на здоб. наук. ст. докт. пед. н., 13.00.02. – К.: НПУ ім. Драгоманова, 2005. – 40 с.